

tarikâtına intisap etmek için Şemsi Dede adlı bir arkadaşıyla birlikte Konya'ya gitmek üzere yola çıktı. Yolda Afyonkarahisar Mevlîhânesi'ne uğradıklarında arkadaşları burada kaldığından tek başına Konya'ya ulaşarak âsitânede çilesini tamamladı. 1825'te Mısır'a gitti. Kahire Mevlîhânesi'nde kudümzenbaşılık yaptı. 1838'de Şeyh Fikri Dede'nin vefatı üzerine Hemdem Çelebi tarafından mevlîhânenin meşihatına getirildi. 1844 yılında Gelibolu üzerinden Edirne'ye kısa bir seyahat yaptı. Kahire'de vefat eden Nakşî Dede mevlîhânenin hazîresine defnedildi, yerine İbrâhim Rüşdî Dede postnişin oldu. Vefat tarihini gösteren "Allah Allah deyü gittin vahdete Nakşî Dede" tarih mısraının ölümünden bir süre önce bizzat kendisi tarafından söylendiği rivayet edilir. Ahmet Irsoy'un, muhtemelen *Sicill-i Osmânî*'ye dayanarak onun vefat tarihini Sultan Abdülaziz devrinin (1861-1876) ortaları olarak göstermesi doğru değildir.

Devrinin tasavvufî şahsiyetleri arasında önemli bir yeri bulunan Nakşî Dede ayrıca şairliği ve mûsikîşinaslığı ile tanınmıştır. Türkçe ve Farsça şiirler kaleme alan Nakşî Dede'nin rubâîlerinde çok başarılı olduğu, Gelibolu Mevlîhânesi'nde onun bir âyin mecmuasının kenarına yazdığı yetmiş dört rubâîsini inceleyen Sadettin Nüzhet Ergun tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için kaleme aldığı elli üç beyitlik bir hilyesi vardır (Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2163, vr. 48^a-49^b). Osman Nuri Peremeci'nin, *Edirne Tarihi*'nde Nakşî Dede'nin birçok âyin bestelediğini söylemesine rağmen günümüze sadece şedd-i araban Mevlî âyini ulaşmıştır. Muhtemelen Kahire'de bestelenip ilk mukabelesi aynı yerdeki dergâhta yapılan bu âyini bizzat kendisi, Gelibolu Mevlîhânesi'nde misafir olarak bulunduğu sırada dergâhın şeyhi Hüseyin Azmi Dede ile müridlerine meşketmiştir. Hüseyin Azmi Dede'nin oğlu Şeyh Ahmed Celâleddin Dede tarafından aralarında Ahmet Irsoy'un da bulunduğu pek çok kişiye geçilerek İstanbul'da yaygınlaşan bu âyin, XX. yüzyılın başlarında İstanbul mevlîhânelerinde bilenlerinin azalması sebebiyle çok az okunmasına rağmen nağme yapısı, yumuşak ve kıvrak üslûbuyla âyin repertuarının önemli eserleri arasında değerlendirilmiştir. Yılmaz Öztuna, Nakşî Dede'nin ayrıca araban peşreviyle şevk-efzâ saz semâisinin bulunduğunu belirtmektedir. Nakşî Dede'nin Şeydâ Hâfız diye tanınan Abdürrahim Dede'nin bestelediği hicâzeyn makamındaki âyini bilen son kişi olduğu söylenir. Aynı

zamanda iyi bir hattat ve neyzen olan Nakşî Dede mûsikide pek çok talebe yetiştirmiştir. Şişman Ahmed Dede, Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın hizmetçisi Mehmed Suphi ve Şeyh Hüseyin Azmi Dede bunlardan bazılarıdır. Bazı güfte mecmualarında din dışı formalarda birtakım eserlerine rastlanan hattat ve mûsikîşinas Mustafa Nakşî ile (ö. 1178/1764) Nakşî Mustafa Dede'yi birbirine karıştırmamak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatîm, *Tezkire*, s. 418; *Sicill-i Osmânî*, IV, 577; *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlî Âyinleri* (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1937, XIV, 685-697, 730; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 280, 310; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 424-428; Sadettin Heper, *Mevlî Âyinleri*, Konya 1974, s. 165-172, 517-518; Ridvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, Ankara 1995, s. 431; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinası Divan Şairleri*, Ankara 1999, s. 308-309; Sezai Küçük, *Mevlîlîğın Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, s. 223; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgiyecileri", *AÖ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III, Ankara 1977, s. 173; "Nakşî Mustafa Dede", *TDEA*, VI, 506; Öztuna, *BTMA*, II, 98-99.

NURİ ÖZCAN

NAKŞİBEND, Bahâeddin

(bk. BAHÂEDDİN NAKŞİBEND).

NAKŞİBENDİYYE

(النقشبندية)

Bahâeddin Nakşibend'e

(ö. 791/1389)

nisbet edilen tarikat.

İslâm dünyasında Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye, anavatanı Orta Asya'da Kübreviyye ve Yeseviyye başta olmak üzere hemen hemen diğer bütün tarikatların yerini almış, Arap yarımadası, Mağrib ve aşağı Sahrâ Afrikası dışında İslâm dünyasının hemen her bölgesine yayılmıştır. Nakşîlîğın pîri Bahâeddin Nakşibend'in bir tarikat kurmayı düşünmediği ve bunu gerçekleştirmediği âşikârdır. Nitekim XV. yüzyılın sonlarında Abdurrahman-ı Câmî, Bahâeddin Nakşibend'in mensup olduğu, Hâcegân denilen tarikatın silsilesini Hâce Yûsuf el-Hemedânî ile başlatmıştır. Bazı kaynaklarda ise bu silsile Yûsuf el-Hemedânî'nin halifesi Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye dayandırılmaktadır (bk. HÂCEGÂN). Bahâeddin Nakşibend'den iki asır önce yaşayan Gucdüvânî tarikat geleneğinde Nakşibend'in Üveysi

yoluyla şeyhi sayılmaktadır. Bahâeddin Nakşibend'in halifelerinin çoğu Buhara ve çevresinden olup Mâverâünnehir'in Farsça konuşan halklarına mensuptur. Şeyhleri gibi Bahâeddin Nakşibend de birçok kaynakta "Türk şeyhleri" diye anılan Yesevî meşâyihîyle irtibat halindeydi. Bu iki tarikat mensupları arasında etnik köken ve dile dayalı farklılıklar bulunmaktaysa da ilişkiler ve yakınlıklar daha önemlidir. Nakşibendiyye, Farsça konuşan halkların yanı sıra Türkler arasında da yaygınlık kazanırken Yesevîler, Türkçe'nin yanında eserlerinde Orta Asya'nın yaygın dili Farsça'yı da kullanmışlardır. İlk dönemde belli bir coğrafî bölgeyle sınırlı kalan tarikat bu yaklaşma sayesinde nüfuzunu giderek arttırmıştır.

Bahâeddin Nakşibend'in Hâcegân silsilesinde niçin hâkim bir konuma yerleştirildiği ve silsilenin önemli bir halkası olmaktan ziyade niçin Nakşibendîlîğın pîri kabul edildiği açık değildir. Onu daha önceki hâcelerden farklı kılan tek husus hafî zikir konusunda ısrarlı olmasıdır. Nitekim kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta cehrî zikri, halveti ve semâî redetmiş, "Tarikin neleri içermektedir?" denildiğinde "zâhirde halk, bâtında Hak ile olmak" (halvet der encümen) şeklinde cevap vermiştir (Câmî, s. 391). Bu ifade, ilk dönem Nakşîlîğında merkezî öneme sahip seviz ilkeden (kelimât-ı kudsiyye) biridir. Şerîata bağlılığı vurgulayan diğerleri de Horasan Melâmetiyyesi'nin temel ilkelerinin bir nevi devamı mahiyetindedir. Dolayısıyla tarikatın Melâmetiyye'nin ilkelerini tevarüs ettiği söylenebilir. Tarikat Alevî silsileye (silsiletü'z-zehab) sahip olmakla birlikte Sünnîliğe güçlü bir şekilde bağlıdır, Bekrî silsilenin ön plana çıkarılması da bu bağlılığa işaret etmektedir. Nakşîlîk'te Muhiddin İbnü'l-Arabî'nin bazı sistematik düşüncelerine yönelik eleştirel bir tavır söz konusudur. Ancak bu tavrın, tarikatın Müceddidiyye kolunun kurucusu İmâm-ı Rabbanî Ahmed-i Sirhindî öncesinde kökleri bulunmamaktadır. Ubeydullah Ahrâr, Muhammed Pârsâ ve Abdurrahman-ı Câmî gibi ilk dönem Nakşibendî şeyhleri İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünü benimsemişlerdir. Geç dönem Nakşîlîğının siyasetle ilişkileri abartılı şekilde bütün Nakşibendî geleneğinin bir özelliği olarak tanıtılmak istenmiştir. Halbuki VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren Yeseviyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye şeyhleri dahil Orta Asya şeyhlerinin büyük bir kısmı aynı esasları paylaşıyordu. Şerîata bağlılık, bir şeyhin denetimi altında olmak, bazı durumlarda siyasi